

Sòe-khún tī tó-ūi? Tī khong-khì-nih, tī chú-i-nih iā ũ. Khong-khì ê tiong-kan tîn-ai kah chōe ê sī, chiū chham kah chōe, khong-khì nā tiām-tiām, iā kah bô tîn-ai chiū sòe-khún kah chió. Tī thô-nih ũ sòe-khún, tōng-bút-thé, phê-hu, mng-lông, hân-chôaⁿ, chhui, chhui-khì-jîn, siau-hòa-khì, ták ũi ê só-chāi lóng ũ sòe-khún. Pêng-siông chheng-khì, iáu-bē siau-tók ê chhiú-nih ũ chha-put-to chit pah chéng ê bī-seng-bút, chóng-sī chiah-ê m̄-sī lóng-chóng ōe hō lāng hoat pīⁿ, ũ-ê ōe hoat-pīⁿ-sèng, ũ-ê bōe.

Sòe-khún cháiⁿ-iūⁿ ōe hō lāng phò-a-pīⁿ? Chiah ê sòe-khún nā kàu lāng ê sin-thé, bô it-tēng ōe thōan-jiám, sī in-ūi lāng ũ tí-không sòe-khún ê lát. Lāng nā kah íong, chit ê lát chiū kah chōe, lāng nā soe-jiók chit ê lát kah chió, kah khòai jiám-tiòh. Phê-hu í-kíp liām-mòh, nā ũ siong, á-sī koan-chat nā siū-siong, chiū hō sòe-khún kah khòai jip. Chit hō tí-không-lát nā kah kiông, lāng chiū kah bōe phò-a-pīⁿ. Lāng nā hó keng-gū (境遇, *environment*), i ê tí-không-lát ōe kah kiông; nā pháⁿ keng-gū, chit hō lát chiū kah jiók. Chhin-chhiūⁿ lāng tòa tī ak-chak ê só-chāi, kah bô sin ê khong-khì, sít-bút bô kàu-giáh, chòe kang á-sī thak chheh kè-thâu, ũ bān-sèng pīⁿ, chiah-ê ōe hō tí-không-lát kiám-chiú, tì-kàu kah ōe tú-tiòh phò-a-pīⁿ.

Bián-ék

Lāng á-sī hā-téng ê tōng-bút, tú-tiòh thōan-jiám pīⁿ ê gōan-in, ōe kap i tui-không, lái bián-tit hō i hoat pīⁿ, chit-ê kiò-chòe bián-ék (免疫, *immunity*). Bōe kám-siū thōan-jiám pīⁿ tók ê sèng, chit-ê kiò-chòe bián-ék-sèng. Bián-ék ê chéng-lūi hun chòe sian-thian-bián-ék, (先天免疫, *natural immunity*), hō-thian-bián-ék (後天免疫, *acquired immunity*).

Sian-thian-bián-ék, sī tui chhut-si chū-jian ũ bián-ék-sèng. Chhin-chhiūⁿ káu bōe jiám-tiòh sió-tng-jiát, á-sī lāng pêng-siông só ōe jiám-tiòh ê thōan-jiám pīⁿ. Lūn chiah ê pīⁿ sī in-ūi káu ũ sian-thian-sèng-bián-ék ê tí-không-lát. Ū-ê lāng nā cheng-chu, bōe chhut chu, sī in-ūi i ũ thian-jian-chu (*small-pox*) sian-thian-bián-ék.

Hō-thian-bián-ék, sī lāng chhut-si liáu-āu, só siū-tiòh ê bián-ék. Chit hō hō-thian-bián-ék ũ hun chòe nng khoán:

1. Chū-tōng-bián-ék (自動免疫, *Active immunity*)
2. Thaⁿ-tōng-bián-ék (他動免疫, *Passive immunity*)

Chū-tōng-bián-ék chiū-sī tui pīⁿ-lāng pún-sin seng-khu só hoat-hiān ê bián-ék, chiàu hit ê ōe kóng chū-tōng, ka-kī tîn-tāng. Chit hō chū-tōng-bián-ék ũ nng tiâu lō thang hō lāng tit-tiòh: (1) keng-kè phò-a-pīⁿ liáu, (2) tui cheng-chu, chiū-sī lāng ê kang chòe-ê.

Lāng nā keng-kè thōan-jiám pīⁿ, chit ê pīⁿ ê gōan-in (sòe-khún) ōe chhi-kek i ê huìh, hō huìh hoat-hiān chit hō bián-ék-chit (*immune body*), tì-kàu hit ê lāng m̄-bián koh jiám-tiòh hit ê pīⁿ; chhin-chhiūⁿ lāng tú-tiòh thian-jian-chu, hó liáu-āu, nā kap ũ chit hō pīⁿ ê pīⁿ-lāng kau-pōe, iū-gōan bōe jiám-tiòh; in-ūi i seng-khu-lāi ũ sīⁿ bián-ék-chit; chit ê tui keng-kè pīⁿ tit-tiòh ê bián-ék, ũ-si chit-si-lāng bōe koh jiám-tiòh, chhin-chhiūⁿ chiah ê pīⁿ:

Seng-hông-jiát (猩紅熱, *Scarlet fever*).

Chú-i-chu (水痘, *Varicella*).

Hī-ē chōaⁿ-iām (耳下腺炎, *Parotitis*).

Sió-tng-jiát (小腸熱, *Enteric fever*).

Hoat-chín-chì-hū-su-jiát (發疹奎扶斯熱, *Typhus fever*).

Lāng nā keng-kè chiah ê pīⁿ, ōe koh jiám-tiòh sī hán-tit. Bat ũ lāng jiám-tiòh sió-tng-jiát tē jī pái, chóng-sī chit-ê iū-gōan sī hán-tit. Keng-kè pát khoán ê pīⁿ só siū-tiòh ê bián-ék-chit, sī sió-khóa, iā chit ê bián-ék sī chiām-sī nā-tiāⁿ. Chiah ê pīⁿ sī chhin-chhiūⁿ:

Tan-tók (丹毒, *Erysipelas*).

Malaria-jiát.

Sít-hū-tek-lí-a (實扶的里亞, *Diphtheria*).

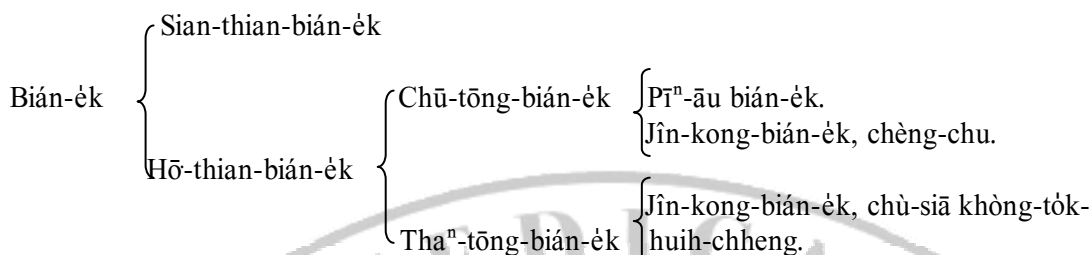
Hì-iām (肺炎, *Pneumonia*).

Lú-mâ-chit-su (癩麻質斯, *Rheumatism*). Lāng nā keng-kè chiah ê pīⁿ, koh chit pái koh jiám-tiòh, sī pí bô jiám-tiòh ê lāng, koh kah khòai.

Nā ēng hit hō pīⁿ ê gōan-in ê tók, kah khin ê giáh-sò lái jiám-tiòh lāng, i ōe tú-tiòh hit ê pīⁿ, chóng-sī kah khin-ê. Chhin-chhiūⁿ cheng-chu ê sī, sī beh hō lāng seng-khu-lāi, jiám-tiòh kah khin ê thian-jian-chu. Keng-kè chit hō pīⁿ ê sī, chiàu téng-bīn só kóng, lāng ê seng-khu-lāi ōe hoat-hiān bián-ék-chit. Chit-ê kiò-chòe jîn-kong-bián-ék (人工免疫) hoat ê chit chéng, iā sī chū-tōng-bián-ék.

Nā ēng hit ê chū-tōng-bián-ék-sèng ê tōng-bút huìh-chheng, lái chū-siā tē jī ê tōng-bút á-sī lāng, liām-piⁿ ōe hō chit-ê siū-tiòh ê tōng-bút tit-tiòh bián-ék-chit. Chit-ê kiò-chòe thaⁿ-tōng-bián-ék. Chit-ê sī in-ūi hit chiah tōng-bút

ê huìh ũ hoat-hiān bián-ék-chit, á-sī thang kiò-chòe không-tòk-sò (抗毒素, *antitoxin*) ; iā chit hō huìh-chheng kiò-chòe không-tòk-huìh-chheng (抗毒血清, *antitoxic serum*) . [Iā khòaⁿ tē 37 chiuⁿ] . Tī ē-tóe ê pió ũ kì kúi-nā chéng ê bián-ék:

Iām-chèng

Iām-chèng chiū-sī lāng seng-khu ê chơ-chit siū-tiòh siong liáu-āu, só tú-tiòh ê piàn-ōaⁿ i gōan-pún ê hêng-chōng. Chhin-chhiūⁿ sin-thé bô lūn sím-mih só-chāi, sī kháp-tiòh lāi siū-siong, só kháp-tiòh ê chơ-chit bô sí, iā òe hián-chhut o-chhiⁿ-sek, á-sī âng-sek. Iām-chèng ũ khin-tāng ê hun-piat.

Iām-chèng ê iān-kò tāi-liók ũ gō khóan:

1. Tùi pòah-tiòh, kháp-tiòh, phah-tiòh, siong-tiòh, lóng sng chāi-lāi.
2. Ēng iòh-ê, chhin-chhiūⁿ ēng khí-iām-che á-sī jiá khí phê-bah ê iòh, chhin-chhiūⁿ kài-lóah hit khoán, á-sī *oleum crotonis* ê iòh, á-sī *acidum carbohicum* ê iòh.
3. In-ūi bī-seng-bút chấu-jip-khì tī lāng chơ-chit ê tiòng-kan, chiū òe hoat-iām.
4. Tàng-siong, hé-siong.
5. Tiān-khì-siong.

Ài chai iām-chèng ê hêng-chōng, nā ēng kài-lóah-pâ-pò hē lāng ê phê-bah-téng, chiū thang chhi-giām.

1. Ēng kài-lóah-pâ-pò hē hó phê-bah ê téng-bīn, ù chấp hun-cheng-kú, chiū hián-chhut iām-chèng ê khoán-sit, chóng-sī hit ê âng-sek ê phê, nā ēng lát kã i chhih, âng-sek òe sóa-khui-khì.
2. Ēng kài-lóah-pâ-pò nā hē ũ chit tiám-cheng-kú, hit ê iām chiū khah tâng, sui-jiān ēng lát kã i chhih, âng sek bōe sóa-khui-khì.
3. Nā koh ke hē chit tiám-cheng, hit ê âng-sek m-nā bōe sóa-khui, koh òe phòng phā.

Téng-bīn chit saⁿ hāng hoat-tō, kài khòai chhi-giām, chóng-sī nā ēng pát mih khoán ê jiá-tōng phê-bah ê iòh, chhin-chhiūⁿ *acidum aceticum*, iā òe chhi-giām-tit.

Téng-bīn sô kóng:

1. Tē it tō sī huìh siuⁿ chōe ê iām-chèng, in-ūi hō kài-lóah-pâ-pò am-teh ê só-chāi, huìh-kng hoat tiuⁿ, hit ũi só lâu-lāi ê huìh, pí pêng-siông só ũ ê huìh khah chōe, chhih ê sí, âng-sek òe sóa-khui-khì, án-ni thang **chai** hit tē ê huìh, iáu-kú òe liū-thong òe tín-tāng. Chit khoán kiò-chòe chhióng-huìh (充血, *hyperaemia*) .
2. Tē jī tō iām-chèng ê sí, ēng chhiú chhih, hit ê âng-sek lóng bô **cháu-chòah**, he miá kiò hiat-hêng-chēng-chí (血行靜止, *stasis*) , ũ-sī kiò-chòe ut-huìh (鬱血) .
3. Tē saⁿ tō nā khòaⁿ-kì phê-bah phòng-phā, chiū thang chai huìh tiòng-ng ê huìh-chiuⁿ kap huìh saⁿ lī-khui, siām tī gōa-phê ê ē-tóe chân, che miá kiò siām-chhut-sèng-iām-chèng (滲出性炎症, *exudation*) .

Tē it hó ê chhi-giām hoat, sī ēng hián-bi-kiàⁿ lāi khòaⁿ súi-koe-chiuⁿ, chiū-sī thàu kng ê mōh, thàu bēng ê chơ-chit, chiū òe khòaⁿ-kìⁿ mng-sòe-huìh-kng-lāi ê chhih-huìh-kiū, kap pēh-huìh-kiū, teh liū-hêng ê khoán-sit, kap téng-bīn só kóng iām-chèng ê hêng-chōng. Nā tī só khòaⁿ-kìⁿ ê huìh-kiū tín-tāng ê só-chāi, sió-khóa kã i tiám tām-pòh khí-iām-che chhin-chhiūⁿ *acidum aceticum*, chiū thang khòaⁿ-kìⁿ mng-sòe-huìh-kng khok-tiòng; kng-lāi ê huìh teh lâu, teh tín-tāng, pí pêng-siông koh khah khòai. Hit sí nā kã i chhih, hit ê âng-sek òe sóa-khui, hit ê huìh iū-gōan òe lâu òe tín-tāng, só-í miá kiò-chòe chhióng-huìh (充血, *hyperaemia*) , ì-sù sī huìh siuⁿ chōe. Chit-ê sī tē it tō.

Nā khòaⁿ-kìⁿ huìh ũn-tōng chiām-chiām ũ khah bān, tiap-á-kú chiah thêng-khì, chit sī nā ēng lát kã i chhih, chit ê âng-sek bô sóa ũi, só-í miá chòe hiat-hêng-chēng-chí (血行靜止, *stasis*) , á-sī ut-huìh. Chit-ê sī tē jī tō.

Koh khòaⁿ-kìⁿ huìh-tiòng ê huìh-chiuⁿ, tùi mng-sòe-huìh-kng siām-chhut-lāi, só-í kiò siām-chhut-sèng-iām. Chit-ê sī tē saⁿ tō.

Tùi án-ni thang chai, pêng-siông lāng ê huìh, kap bah sī siông-siông tùi kiát-tè-chit ê mng-sòe-huìh-kng lāi kau-ōaⁿ **tin-ék**; iā khoán-sit sī chiàu téng-bīn.

Iām-chèng ê sī, huìh-nih ê huìh-chiuⁿ tùi m̄ng-sòe-huìh-kng siàm-chhut siuⁿ chōe, phê chiū òe khí-phā. Chhin-chhiūⁿ ēng kài-loah-pâ-pò hō lāng ê phê-bah khí-phā, hit ê huìh ê pèh-kiū siàm-chhut-lāi, huìh-chiuⁿ iā siàm-chhut-lāi, chhiah-huìh-kiū iā chhut-lāi huìh-kng-gōa, kàu kiat-tè-chit.

Pèh-huìh-kiū ù chit-ê tèk-piát ê miā, kiò-chòe chiáh-khún-sòe-pau (食菌細胞, *phagocyte*). Chit-ê sī ná chhin-chhiūⁿ sàu koe-lō-ê, in-ūi i ê kong-iōng ê chit hāng, sī teh chiáh huìh-lāi it-khài bô lō-ēng ê mih, kap teh siau-hòa lóng-chóng ê bí-seng-bút, kā i pah-biát; thèng-hāu i só tiòh chòe ê sū chòe liáu, i pún thê iā sòa siau-hòa bô-khi (tē 190 tô).

Téng-bīn só kóng iām-chèng ê iân-kò, kap iām-chèng ê chèng-chōng iā tiòh chai.

Iām-chèng chèng-chōng ê chóng-lūn ù n̄ng khoán: (1) kan-ta chit só-chāi hoat iām, (2) kui seng-khu lóng bô-khòahⁿ-òah. Chèng-chōng ù gō khoán.

1. Áng (Redness).
2. Chéng-tiūⁿ (Swelling).
3. Jiát (Heat).
4. Thiàⁿ (Pain).
5. Koan-lèng chó-gāi (官能阻礙, *Loss of function*).

Nā-sī chit gō hāng lóng ù, chiū chai tiāⁿ-tiòh sī iām-chèng; nā gō hāng ê tiong-kan kan-ta chit hāng, chiū bōe thang koat-tēng sī iām-chèng, á m̄-sī.

1. Hoat áng sī huìh-kng tiūⁿ, pí pēng-siōng sī ê huìh khah chōe, hit ê áng sī tùi chhiah-huìh-kiū chōe ê iân-kò. Áng-sek ê tōa sió, sī chāi iām ê khin-tāng. Nā-sī òe khòai hó ê iām-chèng, i ê sek chin áng iā khah chheng. Nā khah oh-tit hó ê iām-chèng, hit ê áng ê só-chāi òe o-chhiⁿ. Hoat chhut o-sek, tãi-khài sī in-ūi huìh-lāi chhiah-kiū ù pāi-hōai hiú-nōa ê iân-kò. Nā-sī pòah-tó, khók-tiòh, hit hō ê siōng òe o-chhiⁿ, tãi-khài sī chit ê ì-sù.
2. Ū iām ê só-chāi, hoat chéng ê khoán-sit, sī tùi huìh-kng lâu-chhut ê huìh-chiuⁿ, lâi chek-chū tī phê-ē-kiat-tè-chit, só-í chiah òe chéng. Hit ê chéng ê ūi, ū-sī nā chhih chiū chit lap, ū-sī bōe. Khah khòai hoat chéng ê só-chāi, khah chōe sī tī lāng seng-khu ê kiát-tè-chit. Nā-sī tī kut, á-sī ngī ê ūi, chiū khah bōe chéng, siat-sú ù chéng, iā bōe chhin-chhiūⁿ n̄ng-bah ê só-chāi hiah tōa jiah.
3. Hoat-iām ê só-chāi, bong liáu ù sio, pīⁿ-lāng iā ka-kī chai ù jiát, che sī huìh chōe, kap hoat-iām ê iân-kò.
4. Lāng seng-khu hoat-iām ê chéng, thiàⁿ, lóng bô sio-siāng. Nā ēng khah lēng khah n̄ng kap khah ân ê só-chāi lâi pí-kàu, kīⁿ-nā phê-bah khah ân ê ūi, á-sī tī kut ê ūi, khah-siōng òe pí n̄ng-bah ê ūi khah thiàⁿ, in-ūi sīn-keng hō hit ê tiūⁿ ê lát ap-pek ê iân-kò.
5. Lāng seng-khu bô lūn sīm-mih só-chāi òe thiàⁿ, i bô ài tín-tāng, só-í nā ù iām-chèng, koan-lèng chiū chó-gāi.

Lāng khí-thâu chit só-chāi hoat-iām, kiám-chhái bô sió-sim i-ti, hit ê iām ê tók chiū thòan pò tī thong seng-khu, hō lāng kui seng-khu lóng bô pēng-an; che miā kiò hoat-iām ê chōan-sin chéng. Hoat-iām chōan-sin chéng, lāng òe hoat sio, seng-khu bô sóng-khòai, kha chhiú sng-n̄ng, thâu-khak thiàⁿ, bô ài chiáh p̄ng, siáu-súi áng, mēh-phok òe khah kín, chih ù chih-thai, nā khah siong-tiōng, ū-sī m̄-chai-lāng, iā hoat tiō, jiát khah kōaiⁿ, lām-sám kóng òe. Nā hiah-nih tēng sī gūi-hiám ê tiāu-thâu.

Hoat sio ê tōa-siò, lóng sī koan-hē hoat-iām ê khin tēng. Ū-sī kiám-chhái chit lāng ê seng-khu, ù n̄ng liáp ê tōa lāng-iōng (膿瘍, *abscess*), hit ê lāng iā bōe sīm-mih bô sóng-khòai; nā ù chéng-khí-lāi, hoat kiát-tè-chit-iām-chèng, i ê seng-khu tiāⁿ-tiòh sī bô sóng-khòai; hit ê hoat jiát iā chin tēng.

Nā-sī kín-kip pīⁿ, ū-sī seng-khu ê jiát-tō ù 104°F. (40°C.) á-sī 105°F. (40.6°C.), i ê mēh kín, koh ù lát. Che miā kiò kiōng-chòng-jiát-pīⁿ (強壯熱病, *sthenin fever*). Sin-thé pīⁿ-chōng ê hoat-sio ū-sī pí téng-bīn só kóng, ke chin tēng. I hoat-jiát ê khoán sī hun-hun tīm-tīm, lām-sám kóng. Seng-khu lóng m̄-ài giaùh, chih kap chhiú-tùn òe pīⁿ chí-sek, mēh-phok iā kín, koh bô lát. Che miā kiò lóan-jiók ê jiát pīⁿ (*asthenic fever*) ū-sī kiò-chòe bô-lát-jiát.

Iām-chèng keng-kè ê piàn-ōaⁿ sī chiàu kì tī ē-bīn :

Tē it : sī iām-chèng ka-kī thēng-chí, ù pīⁿ ê só-chāi, kap hó-bah sio-siāng, che kiò-chòe iām-siau-sòaⁿ (炎消散, *resolution*). Hit sī ná i ê huìh-kng-lāi ê huìh, bô hòa tēng, i ê huìh iā chiàu siōng-sī teh sùn-khōan. Í-keng siàm-chhut ê huìh-chiuⁿ, kap huìh-kiū, òe koh jip tī huìh-lāi, á-sī hō chiáh-khún-sòe-pau chiáh-khì.

Tē jī : Nā- sī chit só-chāi í-keng ù bat hoat-iām bô lōa-tāng, tī hia ê cho-chit òe chòe bah-gê-cho-chit (*granulation tissue*). Chit hō bah-gê-cho-chit iā òe pīⁿ-chiàⁿ ngī ê kiát-tè-chit (*organization*).

Tē saⁿ : Hit lâi-bīn ê kiát-tè-chit á-sī kun-bah nōa-khì, hùn lāng, miā kiò-chòe lāng-iōng (膿瘍, *abscess*).

Tē sì : Nā hit ê phê-bah nōa-khì, kiò-chòe ùi-iōng (潰瘍, *ulcer*).

Tē gō : Nā chít só-chāi hoat-iām put-chí tâng, tī hoat-iām ê sī, ũ chhun tām-pòh cho-chit í-keng sí, kiò-chòe hōai-chu-pō (壞疽部, sí-bah-tè, *slough*) . Nā-sī tī seng-khu khah tōa ê só-chāi sí-khì, chhin-chhiūⁿ kha chhiú hit hō, che kiò-chòe hōai-chu (壞疽, *gangrene*) . Nā-sī kut í-keng pháiⁿ-khì, miâ kiò kut-hōai-chu (sí-kut á-sī chhàu-kut, *necrosed bone*) .

Tī-liâu : Kì-jiân chai iām-chèng ê iân-kò m̄-nā chít khoán, só-í i-tī ê hoat-tō iā bô sio-siâng. Nā-sī hoat-iām ê iân-kò, sī phah-tiòh, kòng-tiòh, chiū só hoat ê iām ũ tiāⁿ-tiòh ê só-chāi. Nā bô hō bí-seng-bút cháu-jip-khì, khah bōe hòa-lâng.

Tiòh tú-khì hoat-iām ê iân-kò.

Tiòh hioh-khùn, an-chēng tī-liâu-hoat.

Nā-sī phah-tiòh, kòng-tiòh, kháp-tiòh, hiah-ê, tiòh ēng siau-iām-che kā kô, chhin-chhiūⁿ, *lotio plumbi*. Seng chiong siau-iām-che hē tī sòe ê phún-lái, chiah hē peng lòh-khì, ēng chit tè pò chim hit lái-bīn, chìm kàu tâm, chiah tah hit ê hoat-iām ê só-chāi, iā lēng-gōa koh chìm chit tè thang lái thè oāⁿ.

Koh chit hāng ê hoat-tō, chiū-sī *lotio acidi borici* un-sip-pò, chiū-sī sio ê hoat-tō.

Nā-sī kiát-tè-chit hoat-iām, i-seng beh kā i thâi, hō hit ê í-keng siām-chhut ê mih chhut-lái, kiò-chòe kiám-tiūⁿ-chhiat-khui. Nā ũ chek lāng, i-seng beh thâi hō lāng chhut-lái, āu-lái tiòh ēng *lotio acidi borici* un-sip-pò.

Tiòh tó tī bīn-chhng hioh-khùn. M̄-thang chiáh siuⁿ kè-thâu, chiáh gū-leng khah hó. Hō i chiáh hā-che.

Ū-sī ēng khòng-tók-sò ê huì-chheng (*antitoxic sera*) **kā i** chù-siā.

